

בין עברית לאיטלקית: דרכי תצורה במרכיב העברי באיטלקית היהודית של רומא

האיטלקית היהודית היא אחת מן הפחות מוכרות בין לשונות היהודים. לא זו בלבד שקהילת היהודים דוברי האיטלקית קטנה למדי, אלא שלשון התרבות שלהם לא הייתה האיטלקית היהודית. בתקופה המודרנית כבר לא שימשה את יהודי איטליה לכתובת טקסטים,¹ ואף כלשון מדוברת החלה להיעלם בשלב מוקדם יחסית ללשונות יהודים אחרות. אחד מן התהליכים שליוו את הקניית שוויון הזכויות ליהודי איטליה היה זניחת האיטלקית היהודית, וכבר בשלהי המאה ה-19 היא נחשבה שריד של פולקלור שזמנו עבר ובקרוב יישכח לחלוטין.

המקורות שיש בהם תיעוד של המרכיב העברי-הארמי באיטלקית היהודית של התקופה המודרנית מצומצמים למדי, ואיכותם דלה. המחקרים הבלשניים העוסקים באיטלקית היהודית מועטים, והם מציגים תמונה חלקית בלבד של הדיאלקטים, משום שהחלו להיערך בשלב שבו האיטלקית היהודית כבר לא שימשה באופן חי בקהילות זה שנים.² פרסומים אחרים העוסקים באיטלקית היהודית מרביתם אינם פרסומים אקדמיים. חלקם אף יצאו לאור באופן פרטי בידי מחברם במספר עותקים מצומצם, ואינם נמצאים בספריות ציבוריות. במקרים רבים מוקד עניינם אינו ההיבט הלשוני אלא ההיבט התרבותי-פולקלוריטי – תיעוד עולם הגטו היהודי ההולך ונעלם. אופיים זה משפיע על דרך התיאור של שימושי הלשון שרווחו בקהילות. רובו של החומר המתעד את האיטלקית היהודית המודרנית אינו בטקסטים רצופים, אלא בצורת רשימות של מילים, ביטויים ופתגמים. רשימות אלו מתרכזות

* מאמר זה מבוסס על עבודתי בהדרכתו של פרופ' שלמה מוגר ז"ל במרכז לחקר מסורות קהילות ישראל, והוא מוקדש לזכרו.

1 על טקסטים באיטלקית יהודית בעת העתיקה ראו קואומו, עמ' 428-433.
2 לתיאור מפורט של תיעוד האיטלקית היהודית בכללה בתקופה המודרנית ראו קואומו, עמ' 433-435; מודנה 1999. על תיעוד הדיאלקט של יהודי רומא ראו מנציני, עמ' 59-61.

בדרך כלל במרכיב העברי-הארמי שבדיאלקט, שהיה המאפיין הבולט ביותר של האיטלקית היהודית בתחום הקסיקלי. רשימות אלו משקפות בדרך כלל שימושי לשון אותנטיים, אך רובן חלקיות, מתאפיינות בחוסר שיטתיות ובחוסר דיוק, ורק לעתים רחוקות יש בהן תיאור מספק של ההגייה, של משמעות הביטויים, של נסיבות שימושם, וכדומה. טקסטים רצופים באיטלקית יהודית קיימים ביצירות ספרותיות – סונטים³ ומחזות מחיי הגטו⁴ – אך ברובם שימוש הלשון אינו טבעי, ולא ניתן לבסס עליהם תיאור מקיף ואמין של הדיאלקטים.

למרות כל המגבלות הללו, איסוף המידע מן החומר שפורסם בכתב ומפי אינפורמטים שעדיין זוכרים מילדותם את שרידי השימוש באיטלקית היהודית אפשר יצירת קורפוס לא מבוטל בהיקפו של יסודות עבריים וארמיים ששימשו בקהילות יהודיות שונות ברחבי איטליה.⁵ כמו בלשונות יהודים אחרות גם באיטלקית היהודית אפשר להצביע בקרב היסודות הללו על שלוש קבוצות עיקריות מבחינה מורפולוגית ותחבירית: (1) יסודות עבריים המשמשים כצורתם שימוש חופשי בדיאלקט; (2) יסודות עבריים המשמשים רק בתוך פתגם או צירוף כבול; (3) יסודות חדשים שנוצרו בדיאלקט על ידי צירופם של צורני גזירה ונטייה של הדיאלקט לבסיס שמקורו בעברית. מאמר זה יעסוק ביסודות מן הסוג האחרון.⁶

3 ראו דל מונטה 1927, 1933 ו-1955; בדרידה.

4 לאנתולוגיה של מחזות באיטלקית יהודית ראו פורטיס. אנתולוגיה זו כוללת מחזות שנכתבו בידי יהודים. למחזה נוסף מסוג זה ראו מודנה 1998. שימוש באיטלקית היהודית נעשה גם בכמה פרודיות תאטרליות שנכתבו בידי לא-יהודים. במחזות אלה האפיון הקומי של הדמויות מתבטא בין השאר בצורת הלשון המשמשת אותן, והדבר נכון גם לדמות היהודי. מעצם טבעם של הטקסטים הללו אמינותם בשיקוף האיטלקית היהודית חלקית בלבד. מחברי הפרודיות אינם דוברי איטלקית יהודית, ועל כן אין ביכולתם לחקות אותה חיקוי נאמן, ונוסף על כך מטרתם בשימוש בה היא יצירת אפקט קומי והדגשת המגוון והנלעג בדמות היהודי. ואולם בשל מצב התייעוד החסר של האיטלקית היהודית יש לטקסטים אלו חשיבות גדולה, משום שנוצרו בתקופה שאין ממנה תיעוד אחר. מבחינה כרונולוגית הם מאוחרים לטקסטים העתיקים ומוקדמים לעדויות הקיימות על האיטלקית היהודית מן התקופה המודרנית. על היסודות העבריים בחומר זה ראו רבנדטי וסנטאמברוג'ו.

5 מפעל זה של איסוף היסודות העבריים באיטלקית היהודית בגילוייה הכתובים והקבורים בכל התקופות נערך בידי פרופ' מריה מודנה מאוניברסיטת מילנו. מספר היסודות שנאספו עד כה הוא כ-1300. תודתי לפרופ' מריה מודנה על שאפשרה לי להשתמש בחומר שברשותה לצורך כתיבת מאמר זה ועל הערותיה ותוספותיה לגרסה קודמת שלו.

6 בחומר שנאסף נדירות הדוגמאות להצטרפות צורנים עבריים לבסיס איטלקי (לדוגמאות בודדות לצורות מסוג זה ראו סקצוקי, עמ' 118), והן לא ייכללו בדיון. המאמר יתרכז בצורות הגזורות בבירור מיסוד עברי, ולא ידון ביסודות שהאיטלימולוגיה שלהם אינה ברורה וקשירתם

העקרונות המאפשרים הוספת צורנים איטלקיים לבסיסים עבריים משותפים לכל הדיאלקטים של האיטלקית היהודית, אך בפרטים נבדלים הדיאלקטים השונים זה מזה, וישנם גם הבדלים גדולים במידת התייעוד של הדיאלקטים. במסגרת זו יוצג המצאי מוריאציה אחת של האיטלקית היהודית, זו המשמשת את יהודי רומא. דיאלקט זה מאפשר להציג תמונה שלמה יותר מזו שמאפשרים דיאלקטים אחרים, מכיוון שתייעודו בכתב נרחב יחסית⁷ והוא היחיד מבין הדיאלקטים של האיטלקית היהודית שחי עדיין במידה מסוימת בקהילה עד היום.

התיאור יצא מנקודת הראות של העברית, ומוקד עניינו הוא היסודות העבריים המשמשים בדיאלקט. תיאור היבטים מורפולוגיים של האיטלקית יצומצם למינימום ההכרחי הנדרש להבנת תפקודם של היסודות העבריים בתהליכי הגזירה שאפשרו יצירה מילונית על בסיס המרכיב העברי. כיוון שכך ניתן היה בדרך כלל להתעלם במאמר זה מן ההבדלים בין האיטלקית הסטנדרטית, הדיאלקט האיטלקי של רומא (romanesco) והדיאלקט המיוחד ליהודי רומא (giudeoromanesco). שלוש מערכות לשוניות אלו הובחנו במפורש בדיון רק כאשר היה בכך צורך; בכל מקום אחר משמש המונח איטלקית לציון מערכת לשונית מופשטת, שנעדרים ממנה קווי לשון מובהקים של אחת משלוש וריאציות לשוניות אלג.

שיטות התעתיק הנבדלות של המקורות הביבליוגרפיים אוחדו לדרך תעתיק אחת. במערכת הפונטית של האיטלקית היהודית של רומא החי"ת והכ"ף הרפה של העברית הן פונמה אחת, ולה שני מימושים: (1) סותם וילוני בלתי קולי – תועתק [k]; (2) סותם וילוני בלתי קולי מנושף בחזקה – תועתק [kh]. העי"ן העברית ממומשת כ"תערוכת מאוד הדוקה בין g, n ו-k"⁸, כלומר צרור של אפי וסותם הנהגים בוילון. כאן ייוצג הגה זה על ידי הסימן ñ. תי"ו דגושה בדגש קל הגויה [t], ואילו תי"ו רפה הגויה [d]. אל"ף וה"א עבריות אינן הגויות כלל.⁹ בהתאם לפרקטיקה המקובלת, השומרת על השקיפות המורפולוגית של הצורות, לא ישמש כאן תעתיק פונטי מלא. ביסודות ובצורנים האיטלקיים נשמרו כללי הכתיב האיטלקי, ותעתיק פונטי ישמש רק ביסודות ובצורנים העבריים.

אל יסוד עברי היא בגדר השערה בלבד (כגון šuriato = שיכור, שיש המקשרים אותו אל ש-ת-י העברי; ammokhito = מדוכדך, שקושר אל מך העברי; וכדומה).

7 ראו מנצ'יני, עמ' 59–60 והערות השוליים שם. לפרסומים הנוכחים אצל מנצ'יני נוסף כאן חומר המשקף את שימוש הדיאלקט במאה העשרים: קאלו, קופצ'ובסקי וחומר שרשמה פרופ' מודנה מפי אינפורמנטים.

8 מילנו 1964, עמ' 442. עיצור זה מיוצג בכתב בדרכים שונות, וביניהן ng, ngh, ng.

9 לתיאור מפורט של הגייתם של יהודי רומא ראו החלקים העוסקים בקהילה זו אצל הרטום.

רשימת המילים הנידונות במאמר מופיעה במרוכז בנספח שבסופו, ושם מפורטים גם המקורות שמהם נרשמו. בנספח נכללו המילים הכוללות צורן גזירה איטלקי. במילים אחרות מן המרכיב העברי הנידונות במאמר מופיעות ההפניות הביבליוגרפיות למקורן בצמוד לטקסט. מילים אלו מרוכזות ברובן בסעיף 1.2, הן בדרכי הנטייה של מילים עבריות המשמשות בדיאלקט כצורתן, ובסעיף 2.2, הן בוורבליזציה של מילים עבריות באמצעות פועל עזר איטלקי.

1. צורות שמניות

1.1 דרכי תצורה

1.1.1 סיומות שמניות איטלקיות

גזירת יסודות מילוניים חדשים באמצעות סיומות (או פרסינתיזם – צירוף תחילת בנוסף על הסימות) היא אחד התהליכים המורפולוגיים הבסיסיים של האיטלקית. במערכת השם משמשת באיטלקית שורה ארוכה של סיומות לגזירת יסודות שמניים – שמות עצם ושמות תואר – מיסודות שמניים אחרים ומיסודות פועליים. סיומות אלו מאפשרות יצירת עושר רב של גוני משמעות.¹⁰ במקרים רבים קשה להסביר את גון המשמעות המדויק של היסודות המילוניים שנוצרו באמצעות סיומות. באיטלקית היהודית קושי זה בולט במיוחד, מכיוון שבדרך כלל אין אפשרות לקבוע מתי נוצרו היסודות המורכבים מבסיס עברי וצורנים איטלקיים. על כן ערכן המדויק של הסימות במערכת הלשונית שבה נוצרו, ובמיוחד ערכן מן הבחינה הקונוטטיבית, אינו ודאי.

עם זאת ניתן לקבוע בוודאות, כי יסודות מסוג זה שנוצרו באיטלקית היהודית אינם נייטרליים. הם מאופיינים סמנטית מעצם הבחירה בדרך תצורה זו, המשלבת את היסוד העברי בתוך המערכת הלשונית של הדיאלקט ויוצרת בכך פמיליאריזציה של היסוד החדש. ניתן גם לקבוע שבעצם מהותם של רבים מן היסודות הללו יש מידה של אירוניה. זו עשויה לנבוע מגוני המשמעות, הקונוטציות או תחומי השימוש של הסימות הספציפית בתוך המערכת הלשונית האיטלקית, מפער סמנטי בין סיומת איטלקית מסוימת לבסיס עברי, וכדומה.

10 רולפס, עמ' 362 ואילך. אצל רולפס נסקרים האטימולוגיה של כל סיומת ושימושיה באיטלקית. שיטה אחרת לתיאור הסימות המשמשות בתהליכי הגזירה אפשר למצוא אצל דרדנו. נקודת המוצא שלו לסיוג הסימות היא תפקידן הפורמלי: הטרנספורמציה מן הקטגוריה שאליה משתייך היסוד שבבסיס הגזירה (שם עצם, שם תואר, פועל) אל הקטגוריה שאליה משתייך היסוד החדש. בשל מורכבות השימוש בסימות באיטלקית אין בכל אחת משתי דרכי הניתוח כדי למצות את כל האפשרויות וגוני המשמעות של דרך גזירה זו.

באיטלקית היהודית של רומא גזירת יסודות שמניים חדשים מבסיסים עבריים אינה מנצלת את כל מגוון הסימונות הנוהגות באיטלקית, אלא מוגבלת בדרך כלל לסימונות השימושיות והפרודוקטיביות ביותר באיטלקית; רק לעתים נגזר יסוד חדש באמצעות סיומת נדירה יותר.

היסודות החדשים עשויים להיגזר ישירות מבסיס עברי. אפשרות אחרת היא גזירתם מצורת פועל איטלקית יהודית שבבסיסה יסוד עברי¹¹ והיא מתווכת בין הבסיס העברי המקורי לצורה שממנה נוצר באיטלקית היהודית היסוד השמני החדש. שתי צורות, *rakhsatore* = הכלי המשמש ברחיצת המת ו-*pakhdante* = פחדן, יוצאות מן הכלל. הן מבוססות על שורש עברי, אך אין תיעוד באיטלקית היהודית לפעלים **rakhsare* או **pakhdare* שמהם עשויות היו להיגזר.¹²

היסודות השמניים החדשים שנוצרו באיטלקית היהודית של רומא באמצעות סיומות איטלקיות יימנו על פי הסיומת המשמשת בהם. הסיומות האיטלקיות לא יתוארו תיאור מלא, אלא יצינו רק המאפיינים הסמנטיים הרלוונטיים לצורות הנידונות.

mento:- סיומת זו משמשת לגזירת שמות פעולה מפעלים.¹³ באיטלקית היהודית של רומא נרשמה הצורה *sbizzuimento* = לעג, מן הפועל *sbizzuare*, הגזור מן העברית ביזוי (ראו §2.1.1). מילה זו מתועדת במקור אחד בלבד,¹⁴ ומצוין שם ששם עצם זה נדיר. בגלוסר מאוחר יותר שפרסם אותו מחבר¹⁵ המילה אינה מופיעה כלל. *-tore*:- סיומת המשמשת לגזירת *nomen agentis* מפעלים, ומציינת אדם על פי הפעילות המאפיינת אותו.¹⁶ באיטלקית היהודית של רומא נרשם *revakhatore*, המשמש בשתי משמעויות: אדם המרוויח היטב ובקלות; מתווך בשוק. הצורה גזורה מן הפועל *revakhare* של האיטלקית היהודית (ראה §2.1.1).

one:- לסיומת זו מספר תפקידים באיטלקית. זוהי סיומת ההגדלה הנפוצה ביותר הן בשמות עצם הן בשמות תואר. כמו שאר סיומות ההגדלה עשוי להתלוות אליה גון

11 צורות פועל מסוג זה נידונות בסעיף 2 להלן.

12 במילה *pakhdante* משמשת סיומת הפרטיציפ *-ante* (ראו להלן), וייתכן שיש כאן שילוב בינה ובין הצורה העברית פחדן. התופעה של שילוב שני יסודות מילוניים או מורפולוגיים ביצירת פריט מילוני חדש רווחת למדי באיטלקית היהודית, ואין מניעה להניח שפעלה גם במקרה זה. מכל מקום, בצורות אחרות המשמשות בדיאלקט - *pakhdoso* (פחדן) ו-*impakhdito* (מבוהל, מפוחד) - בסיס הגזירה הוא היסוד העברי פחד.

13 רולפס, 109§; דרדנו, עמ' 46-47.

14 מילנו 1955, עמ' 253.

15 מילנו 1964.

16 רולפס, 1146§; דרדנו, עמ' 51-52.

משמעות שלילי.¹⁷ היא משמשת גם לגזירת *nomen agentis* מפעלים, אך לעומת הסיומת *-tore*, שהיא נִיטרלית, הסיומת *-one* נושאת במובהק גון משמעות שלילי. הרכיב הסמנטי השלילי נמצא גם בצורות בסיומת זו המציינות בעל תכונה מאפיינת ואינן גזורות פועל.¹⁸

באיטלקית היהודית של רומא נגזרו בסיומת זו מפעלים המילים *akhlone* = זללן, גרגרן; *bakhione* = בכיין. *khaneffione* = חנפן מושפעת מן הפועל *akkhaneffiarsi* (סעיף 2.1.1) בהופעתה של תנועת *i* לפני הסיומת. גזירה מבסיס שמני קיימת אולי במילה *kharbanone* = כינוי לדבר גדול ומפואר שמצבו גרוע.¹⁹ נראה שמילה זו גזורה מן העברית חורבן, שאין לה תיעוד בדיאלקט. גם הגיית תנועת *a* בהברה הראשונה אינה יכולה להיות מוסברת בכללי ההגייה של הדיאלקט. ייתכן שיש כאן מעין שילוב בין המילה העברית חורבן לפועל האיטלקי-יהודי *kharvare*, המבוסס על השורש העברי ח-ר-ב. זהו פועל נפוץ, המתועד בדיאלקטים שונים של האיטלקית היהודית.²⁰

וריאנט של סיומת זו, *-cione*, מופיע במילה *khamorcione*. זוהי צורה אינטנסיבית של היסוד חמור, המשמש בדיאלקט גם בצורתו הפשוטה. *-anza*: סיומת הפשטה זו²¹ נרשמה בצורות *khakkeranza* (*fare*) = (לערוך) היכרות, מן העברית הכרה; *šutafanza* = אגודה, מן העברית שותף; *šakhoranza* – שלה שלוש משמעויות: כיעור; סחורה מאיכות ירודה; תקופה רעה. משמעויות אלו מקורן בהרחבת משמעות שחלה באיטלקית היהודית ביסוד העברי שחור. הרחבת משמעות זו הושפעה מן המילה *negro* (=שחור), שחדרה אל האיטלקית היהודית מן הספרדית היהודית. המילה *negro* שימשה בתכיפות לציין כל דבר שלילי, וגם נגזרותיה (כגון *negrigura*) היו נפוצות. *-ume*: סיומת זו משמשת לגזירת שמות עצם קיבוציים, ומצטרפת בעיקר לבסיסים שהם שמות תואר.²² היא מצטרפת על פי רוב לבסיסים המציינים דבר שלילי או לא

17 דרדנו, עמ' 95 ואילך.

18 רולפס, §1095; דרדנו, עמ' 54.

19 מילנו מגדיר את משמעות הצורה בשתי דרכים שונות, גם אם קרובות זו לזו: "cosa "oggetto grosso e in cattivo stato" (מילנו 1964 עמ' 452).

20 על פועל זה ראו להלן §2.1.2. על שילובם של שני צורנים ביצירת פריטים מילוניים חדשים באיטלקית היהודית ראו לעיל הערה 12.

21 רולפס, §106; דרדנו, עמ' 48.

22 רולפס, §1089.

נעים, ועל כן היא נושאת עמה גון משמעות שלילי.²³ באיטלקית היהודית של רומא נרשמה בסיומת זו המילה jafeume (מן העברית יפה), המשלבת בסיס שיש בו רכיב סמנטי של חיוב וסיומת שיש בה רכיב סמנטי של שלילה.

eccio:- סיומת זו נרשמה רק ביסוד אחד, akhleccio, שמשמעותו המדויקת לא הובררה. בשני הגלוסרים שפרסם א' מילנו מופיעות שתי הגדרות שונות למילה: שוחד;²⁴ אוכל.²⁵ המילה מופיעה בסיומת -eggio- בסונט של בדרידה באיטלקית היהודית של ליוורנו,²⁶ ושם היא מציינת אוכל, אך ההקשר הכולל מעיד כי יש לה קונוטציה שלילית.

-iero: סיומת המצטרפת לשמות עצם כדי לגזור מהם שמות תואר המציינים בעל תכונה. שימושה נרחב יותר במילים שאולות מן הצרפתית מאשר ביצירה פנים-איטלקית.²⁷ באיטלקית היהודית של רומא מתועדות בסיומת זו הצורות misvodiero = צדיק, מי שעושה מצוות רבות (מן העברית מצוות); galudiero = מי שמרבה להשתמש באיטלקית היהודית (מן העברית גלות).

-oso: מציינת בעל תכונה, ויש בה רכיב סמנטי של כמות: שפע או בולטות של התכונה האמורה.²⁸ באיטלקית היהודית של רומא נרשמו בסיומת זו הצורות pakhadoso = פחדן; khennoso = חינוני (מן העברית חן).

-ante/-ente: סיומות אלו במקורן הן סיומות הפרטיציפ (participio presente) של מערכת הפועל, אך הן איבדו את הקשר ההכרחי שלהן אל מערכת הפועל, ומשמעות לגזירת שמות תואר גם מבסיסים שמניים.²⁹ בתפקידן זה הן נרשמו באיטלקית היהודית של רומא בשמות התואר pakhdante = פחדן (נידון בראשית הסעיף); kholente = חלוש, סובל מכאבים (מן העברית חולה).

-ato/-ito: סיומות אלו הן סיומות הפרטיציפ (participio passato). הן חלק אינטגרלי ממערכת הפועל האיטלקית ומשמעות בצורות הזמנים המורכבים של כל פועל איטלקי. הפעלים שנוצרו באיטלקית היהודית על בסיס יסוד עברי אינם יוצאים מכלל זה, וצורות הפרטיציפ שלהן נוצרות באופן סדיר ואוטומטי.³⁰

23	דרדנו, עמ' 91.
24	מילנו 1955, עמ' 236.
25	מילנו 1964, עמ' 448.
26	בדרידה, עמ' 153.
27	רולפס, §1113; דרדנו, עמ' 74.
28	רולפס, §1125; דרדנו, עמ' 78.
29	רולפס, §§1104, 1105; דרדנו, עמ' 52-53, 56-57.
30	ראו למשל אצל קאלו: essere ñainato (עמ' 74), ho ñainato (עמ' 28), avrà aklato (עמ' 53), s'era akkalomiato (עמ' 67), ועוד.

סיומות אלו יוצרות באיטלקית היהודית צורות פרטיציפ פועליות גם מפעלים שאין להם נטייה מלאה בדיאלקט, אלא הם משמשים בעיקר – ולעתים באופן בלעדי – בזמני הפועל המורכבים. בזמני פועל אלו צורת הפרטיציפ אינה משתנה (פרט לנטיית מין ומספר), ונטיית הזמנים מתבצעת בפועל העזר. מבחינת תחושתם הלשונית של הדוברים מדובר בפעלים לכל דבר, ורק בדיקת כל ההקשרים שבהם צורות אלו מתועדות העלתה כי הם אינם נקרים אלא במבנה של פועל עזר נטוי + צורת הפרטיציפ.³¹ בקטגוריה זו נרשמו הצורות *impakhadito* = מפחד, מבוהל; *inzakenito* = מי שהזדקן; *rakhadišato* = מחודש; *akhsasserato* / *akkasserato* = שבור, הרוס (מן העברית חסר); *akhalommito* = רדום (מן העברית חלום).³²

נוסף לתפקידן במערכת הפועל סיומות פרטיציפ אלו משמשות לגזירת שמות תואר משמות עצם בלא תיווך פועל. באיטלקית היהודית של רומא הן מופיעות בשמות התואר שלהלן: *smazzalato* – שלו שתי משמעויות הפוכות זו לזו, ביש גדא ובר מזל;³³ *ammazzalato* = בר מזל; *reñavito* = מורעב (מן העברית רעב); *ammazzarito* = שלא תפח (מן העברית מצה); *ašekhorato* = עצוב (מן העברית שחור);³⁴ *akkholaimato/akkolaimmato* = חולני (מן העברית חולני), המשמשת בדיאלקט בצורת הריבוי בלבד).

תופעה בולטת היא, שברוב המקרים של הצורות בסיומת *-ato/-ito* מתממש התהליך המורפולוגי של תוספת תחילית וסיומת כאחת לבסיס העברי (פרסינזיס). תהליך זה מאפיין הן את הצורות השמניות הן את הצורות הפועליות בסיומת הפרטיציפ. לעומת זאת בצורות שמניות אחרות ובפעלים שנוצרו באיטלקית היהודית על בסיס יסוד עברי (§2.1 להלן) השימוש בתחיליות מועט.

נוסף לסיומות הללו משמשות בכמה פריטים לקסיקליים שנגזרו מבסיס עברי סיומות ההקטנה וההגדלה. באיטלקית רווחות מאוד סיומות של הקטנה והגדלה, ויש

31 השוו לך את הערתם של פורטיס וצולי בקשר לשימוש בפועל *impahardirse* באיטלקית היהודית של נוציה: "[פועל זה] משמש בעיקר בצורת הפרטיציפ *impahardio*" (עמ' 261). מקרים דומים קיימים גם בדיאלקטים אחרים של האיטלקית היהודית.

32 בפי יהודי רומא משמש הפועל הרפלקסיבי *akkalomiarsi* = להירדם; ראו להלן §2.1.1.

33 המשמעות "ביש גדא" משקפת בצורה מובהקת את תפקיד התחילית *s-* לציון שלילה. המשמעות "בר מזל" עשויה לנבוע מתפקידים אחרים של תחילית זו במערכת האיטלקית, אך נראה יותר להבינה כהיפוך משמעות שמקורו במניעים טבואיסטיים.

34 למשמעות היסוד העברי שחור באיטלקית היהודית ראו לעיל הדיון במילה *šekhoranza/šakhoranza*.

בה מגוון של סיומות כאלו. הן אינן משנות על פי רוב את המשמעות הבסיסית של המילה, אלא רק מגוונות אותה. סיומות אלו עשויות להצטרף בחופשיות רבה כמעט לכל שם עצם ושם תואר, אף כי יש מניעות מסוימות (ברובן לקסיקליות) המגבילות את מספר ההצטרפויות הקבילות בין הסיומות השונות ובין בסיסים לקסיקליים ספציפיים.

לעומת הגמישות הרבה של האיטלקית בשימוש בסיומות ההקטנה וההגדלה הרי באיטלקית היהודית, ובכלל זה הדיאלקט המשמש את יהודי רומא, כמעט אין עדויות להצטרפותן לבסיסים עבריים. באיטלקית היהודית של רומא נרשם שימוש בשתיים בלבד מסיומות ההקטנה של האיטלקית. -etto, שהיא סיומת פרודוקטיבית מאוד באיטלקית,³⁵ מתועדת בצורות ketanetto = קטן; barukhetto = כינוי לספר תורה בפי תורמו (מן העברית ברוך). -ello, שהיא בעלת קונוטציה חיובית במיוחד,³⁶ מתועדת בצורות ketanello = קטן; nañarello = ילד, נער; sidurello = סידור מקוצר. מסיומות ההגדלה מתועדת -one בלבד, שהיא בעלת תפקידים נוספים, והצורות שבהן היא מופיעה כבר נידונו.

ככל המקרים שבהם מצטרפות סיומות ההקטנה וההגדלה לבסיס עברי מדובר ביסודות שעברו לקסיקליזציה. הדבר עומד בניגוד לתפקודן של סיומות אלה באיטלקית, שבה נפוץ יותר שימושן לגיוון משמעותה הבסיסית של מילה מאשר שימושן לגזירת יסודות מילוניים חדשים.³⁷

1.1.2 הרכבים

דרך תצורה שמנית נפוצה באיטלקית היא יצירת הרכבים (composti), שבהם מצטרפים שני יסודות מילוניים למילה אחת חדשה. במערכת המורפולוגית האיטלקית יש גיוון גדול בסוגי היסודות המצטרפים זה לזה, ביחסים הפנימיים בין חלקי ההרכב, בתצורה שלו, וכד'.³⁸

35 רולפס, §1141; דרדנו, עמ' 101-102.

36 רולפס, §1082; דרדנו, עמ' 102.

37 אין להסיק מכך בהכרח, שהייתה מניעה להצטרפותן של סיומות ההקטנה וההגדלה ליסודות עבריים ששימשו בדיאלקט. התיעוד המצוי בידינו לאיטלקית היהודית אינו מקיף את כלל תכונותיהם הלשוניות של הדיאלקטים. מרבית העוסקים בתיעוד האיטלקית היהודית רשמו רק שימושי לשון שנראו להם מיוחדים וראויים לציון, ולא מצאו עניין בשימושי לשון שנראו להם אוטומטיים או מובנים מאליהם. לא מן הנמנע שהוספת סיומות ההקטנה וההגדלה, המתבצעת באיטלקית באופן מעין-אוטומטי בדומה לתהליכי הנטייה, נראתה להם מובנת מאליה ולכן לא תועדה במפורש.

38 לדיון בנושא ראו למשל רולפס, §991 ואילך (ובעיקר §996 על ההרכבים מסוג פועל + שם); לפסקי ולפסקי, עמ' 159-165.

ביצירתם של הרכבים פרודוקטיבית במיוחד באיטלקית דרך התצורה המצרפת פועל בצורת הציווי לשם עצם.³⁹ באיטלקית היהודית של רומא מתועדים שלושה הרכבים מסוג זה המכילים יסוד עברי: perdizemanne = בזבוז זמן, מן האיטלקית = perdere = לאבד ומן העברית זמן. baciamezzuzoddi – מן האיטלקית baciare = לנשק ומן העברית מזוזות; מושג זה משמש לציון מעשים מתחסדים, שנועדו להביע דתיות מופלגת, אך למעשה הם ריקים מתוכן ואין מאחוריהם דבר.⁴⁰ skharvastomeco/skarvastomeco = כאב בטן, בחילה, מן האיטלקית stomaco = בטן ומן השורש העברי ח-ר-ב, שהוכנס באיטלקית היהודית למערכת הפועל והוא משמש בה בדיאלקטים שונים (וביניהם הדיאלקט של רומא) במשמעות לקלקל, להרוס.⁴¹

כן נרשמו באיטלקית היהודית של רומא שני הרכבים מן הקטגוריה של שם תואר + שם עצם. שניהם מבוססים על התואר האיטלקי male = רע. malzakhar (נוכל) אינו מתועד בלשונן של קהילות אחרות באיטליה. מסתבר לראותו כיצירה היתולית על פי בן זכר, המשמש בדיאלקט כפשוטו, תוך ניצול הניגוד בין ben(e) = טוב ל-mal(e) = רע באיטלקית.⁴² לעומת זאת malmazzallo (ביש גדא) נפוץ מאוד באיטלקית היהודית בכללותה, בהבדלים פונטיים קטנים בין הדיאלקטים.⁴³

1.1.3 גזירה לאחור

בדיאלקט של רומא נמצא מקרה אחד בלבד של יצירת יסוד מילוני חדש בדרך של גזירת צורת יחיד מצורת הריבוי: rokhà, מן העברית רוחות = נפיחה; דבר חסר כל חשיבות.⁴⁴

1.2 נטיית המין והמספר

היסודות השמניים שנוצרו באמצעות צורני גזירה איטלקיים הם חלק מן המערכת המורפולוגית האיטלקית, ונוטים בנטיית מין ומספר על פי כלליה.⁴⁵ המצב מורכב יותר כאשר מדובר ביסודות העבריים המשמשים כצורתם בדיאלקט. אפשר להצביע

39 דוגמה מקטגוריה זו המוכרת לדוברי עברית היא המילה guardaroba = מלתחה, המורכבת מצורת הציווי של guardare = לשמור ומשם העצם roba = חפצים.

40 השוו ל-beza mezuzot של הספרדית היהודית (בונים, עמ' 292).

41 לפועל kharvare ראו להלן 2.1.2, והשוו גם kharbanone לעיל 1.1.1.

42 מילנו (1955, עמ' 238, 246) קובע שאין לקשור את malzakhar לבן זכר, אך נראה שאין לקבל את קביעתו זו.

43 והשוו לידיש שלים מזל.

44 מילנו 1955, עמ' 253; פוונצ'לו 1986, מס' 24.

45 ראו בנספח דוגמה לנטייה מלאה המתועדת במילה nañarello (נער).

על כמה תופעות על סמך החומר שבידינו, אך התיאור יהיה בהכרח חלקי משום אופיו החלקי (ובמידה רבה המקרי) של התייעוד. בעיקר אמורים הדברים בצורת הנקבה, שתיעודה דל ביותר.

באופן כללי ניתן לומר, שביצירת צורות הריבוי שולטת בעיקרו של דבר המורפולוגיה העברית. לעומת זאת תצורת הנקבה אינה חופפת חפיפה מלאה את המורפולוגיה העברית או האיטלקית. דרכי התצורה המשמשות בצורות הנקבה משותפות לדיאלקטים השונים של האיטלקית היהודית, ועל כן נראה להגדירן כמשתייכות למערכת תצורה שהיא מיוחדת לאיטלקית היהודית.

1.2.1 הריבוי

בצורת הריבוי של היסודות העבריים (במקרים שבהם שימשה בדיאלקט) נשמרה בדרך כלל התצורה העברית. מימוש הסימט העברית כפוף לכללים הפונטיים של האיטלקית היהודית של רומא, ועל כן צורך הזכר הגוי immi- או imme-, וצורך הנקבה -odde. פרט לכך תואמת נטיית רוב היסודות העבריים בדיאלקט את הנטייה העברית, כמו למשל הצורות ספר-ספרים, רשע-רשעים, ממונה-ממונים; מצווה-מצוות, זונה-זונות; בן-בנים (בנות); חלום-חלומות, מזון-מזונות, וכו'.⁴⁶ לתשומת לב מיוחדת ראויה צורת הריבוי של המילה שמש, šamošimmi, שקמץ הגוי בה בתנועת o.⁴⁷

מספר יסודות משמשים בדיאלקט בצורת הריבוי בלבד: חלקים, חטאים, עצמות, גזרות ועוד.⁴⁸ כן נרשמו צורות ריבוי שנוצרו בדיאלקט על דרך העברית: robbidimmi - ריבוי של robì = רב;⁴⁹ jodeimmi - ריבוי של jodì = יהודי;⁵⁰ iššod = נשים;⁵¹ zizzitoddi = ציציות;⁵² kummarodde = נזירות, מ-kummarre = כומר;⁵³ jorbedimmi וכן jorbedotti - מן העברית יו"ד בי"ת, המשמש בדיאלקט במשמעות שוטר.⁵⁴

- 46 כל המילים הללו מופיעות אצל מילנו 1955 על פי סדר הא"ב.
 47 מילנו 1955, עמ' 255; טרציני, עמ' 67.
 48 ראו מילנו 1955, לפי סדר הא"ב.
 49 זוהי צורת הריבוי של המילה בכל הדיאלקטים של האיטלקית היהודית, והיא מבוססת על צורת הריבוי של המילה בלטינית המאוחרת. מילנו (עמ' 464) מציין, שברומא יש למילה זו גון משמעות של הקטנה ומעט זלזול. הצורה מתועדת גם אצל טרציני, עמ' 67.
 50 מילנו 1955, עמ' 245, וראו להלן הצורה jodei.
 51 שם, עמ' 244.
 52 שם, עמ' 259.
 53 מילנו 1964, עמ' 454.
 54 היסוד י"ב ומשמעותו הם חלק ממערכת שלמה של הצמרת מספר קבוע למילים מסוימות בקהילות איטליה. מספרים אלה משמשים במשחקי מזל ובפתרון חלומות, וערכם היה ידוע

ריבוי על דרך האיטלקית, בצורן הריבוי i-, נדיר למדי. הוא נרשם בצורה /jodii/ jodei⁵⁵, בצורה zañari מן העברית צער בתוך צירוף ככול⁵⁶ וכן בצורות ñevrimmi⁵⁹, ñaširi⁵⁸, zakenni⁵⁷.

תופעה ראויה לציון היא השימוש בצורת הריבוי העברית במשמעות יחיד. אפשר להצביע בכירור על קיומו של שימוש כזה, אף כי עדות המקורות השונים אינה אחידה, ויש ביניהם הבדלים הן לגבי מידת תפוצתה של התופעה הן לגבי המילים שבהן היא מתמשת.⁶⁰ המילים שבהן מתועדת התופעה הן: sakinimmi במשמעות סכין;⁶¹ khaminimmi = מאכל לשבת, מן העברית חמין;⁶² kadiššimme = תפילת

היטב לדוברי האיטלקית היהודית. במערכת זו שוטר ערכו 12, ומכאן שימוש היסוד י"ב ומשמעותו באיטלקית היהודית.

הצורה בצורן ריבוי הנקבה מופיעה רק במאוחר מבין שני הגלוסרים של מילנו (מילנו 1964, עמ' 457), וכן היא מופיעה אצל זנצו, עמ' 468: job bedoddi. הצורה בצורן ריבוי הזכר העברי מופיעה בשני הגלוסרים של מילנו (1955, עמ' 245; 1964, עמ' 457). גם אצל סקצוקו (עמ' 125) נרשמה צורת ריבוי הזכר, אך שם משמעותה היא של יחיד, "שוטר". לריון בתופעה של צורות ריבוי במשמעות יחיד ראו להלן.

55 טרציני, עמ' 68; קאלו, עמ' 73; והשוו לצורה jodeimmi לעיל.

56 הצירוף הוא fašullo = מזויף). אצל פונצ'ילו 1986, מס' 92 הוא מוסבר כ"צרות של לא כלום, דאגות שאין בהן ממש". אצל קופצ'ובסקי הוא מוסבר כ"פטפוטים צבועים". מילנו רשם אותו בביטוי fare dei zañari fašulli, והמשמעות שהוא נותן לו היא "לעשות עניין" (מילנו 1955, עמ' 259).

57 קאלו, עמ' 26, 27, 29, במשמעות הומוסקסואל.

58 שם, עמ' 19.

59 שם, עמ' 64, 69. ñevrimmi אינה משקפת ישירות את צורת הריבוי העברית. צורת הריבוי העברית עברים משמשת אצל קאלו, כאמור, לציון היחיד (עמ' 44, 51), והיא הגויה ñevrimme, בתנועה סופית, על פי כללי המערכת הפונטית של הדיאלקט. נראה שבהמשך נתפסה תנועת e זו כסיומת היחיד (בקבוצת השמות המסתיימים בתנועת e ביחיד זו"נ ובתנועת i בריבוי), וכך נוצרה צורת הריבוי שלה ñevrimmi, בסיומת הריבוי האיטלקית i-.

60 חוסר האחידות של המקורות מתבטא בין השאר בכך, שלעיתים מופיעה מילה בצורת היחיד במקור אחד ובצורת הריבוי במשמעות יחיד במקור אחר. אין בכך כדי לפגום במסקנה, ששימוש בריבוי במשמעות יחיד אכן התקיים באיטלקית היהודית של רומא. חוסר האחידות יכול לנבוע מהבדלים בהרגלי הלשון של דוברים שונים, מחוסר הדיוק הכללי המאפיין את המקורות, או מהמגמה הנורמטיבית המאפיינת חלק מהם (שגרמה במקרים רבים לכותבים להתעלם מקווי לשון הנוגדים את הדקדוק העברי, והובילה לטשטוש מאפיינים של הדיאלקט בתייעוד שבידינו). מילנו 1955, עמ' 259.

62 שם 1955, עמ' 240, וכן בתוך פתגם המופיע אצל טרציני, עמ' 67 ואצל פונצ'ילו 1986, מס' 34.

הקדיש; ⁶³ jorbedimmi (מן העברית יו"ד בי"ת) במשמעות שוטר; ⁶⁴ ñevrimme (עברים) במשמעות יהודי. ⁶⁵ תפוצה נרחבת במיוחד של תופעה זו מתגלה ברשימת מילים המופיעה בספר של ג' זנצו: ⁶⁶ beferimmi – סוג מטבע שטבוע בו דיוקן האפיפיור; caurimmi = קבר; gannavimme = גנב; ñghiverimme = יהודי (עברים); marolimme = חפץ חסר שימוש (מרור); ועוד דוגמאות מובהקות פחות, שאינן משתייכות בהכרח לקטגוריה זו.

רשימותיו של זנצו, שלא היה יהודי ולא ידע עברית או איטלקית יהודית, הן מקור שאינו מהימן לגמרי. הוא אינו מכיר את המילים המשמשות באיטלקית היהודית ואת מקורן, והוא רושם אותן כפי ששמע אותן, לעתים קרובות באופן שיש בו עיוות של אופן ההגייה. נראה עם זאת, שדווקא בעניין השימוש בצורות הריבוי במשמעות יחיד יש לקבל את עדותו. בניגוד ליודעי עברית לא יכול היה זנצו "לתקן" את רישומו על פי כללי הדקדוק של העברית. גם אם במקרה זה או אחר ייתכן שלא הבין נכון את שימוש המילה, ריבוי המקרים שבהם הוא רושם משמעות של יחיד לצורת ריבוי עברית מחזק את העדויות הבודדות שיש בידינו ממקורות יהודיים לקיומה של התופעה.

1.2.2 הנקבה

תיעוד צורות הנקבה דל. ברשימות המילים המתעדות את היסודות העבריים על פי רוב לא מצוינת צורת הנקבה, ובטקסטים הרצופים רק במקרים ספורים דורש ההקשר את הופעתה של צורת הנקבה של יסוד עברי המשמש בדיאלקט. צורת נקבה מובחנת נרשמה בשלוש קטגוריות:

- א. סיומת -à: ⁶⁷judià, ⁶⁸gojà.
 ב. סיומת -tà: ⁶⁹khamortà, ⁷⁰manzertà, ⁷⁰khavertà = משרתת, עוזרת בית. ⁷¹
 צורות אלו משקפות את שימוש הלשון במאה ה-19. במאה העשרים נרשם מפי אינפורמנטים שימוש בצורות הזכר ⁷²manzere ו-⁷²khavere גם לנקבה, ואילו הצורות

- 63 קאלו, עמ' 41; קופצ'ובסקי.
 64 סקצוקיו, עמ' 125. למשמעות הביטוי ראו הערה 54 לעיל.
 65 קאלו, עמ' 44, 51; אינפורמנטים.
 66 זנצו, עמ' 467-470.
 67 קאלו, עמ' 75.
 68 מילנו 1955, עמ' 244; סקצוקיו, עמ' 125.
 69 מילנו 1955, עמ' 240.
 70 שם, עמ' 247; סקצוקיו, עמ' 126; טרציני, עמ' 68.
 71 מילנו 1955, עמ' 241; סקצוקיו, עמ' 125.
 72 khavere לנקבה מתועד בכתב אצל קאלו, עמ' 57 ו-60. על השימוש הלא-מובחן בצורות הזכר לנקבה ראו בהמשך הסעיף.

בסיומת -tà הופיעו אצלם כשמות עצם מופשטים: manzertà לציון רשעות ו-khavertà כשם עצם קיבוצי המציין את סגל המשרתים.

ג. סיומת -essa, לעתים בהבדל משמעות מסוים מצורת הזכר: bañalessa = נקבה של בעל (הן במשמעות בן הזוג הן במשמעות אדון);⁷³ khadanessa = אשתו של חתן תורה;⁷⁴ memunnessa = אשתו של הממונה (בעל תפקיד בקהילה);⁷⁵ parnassessa = אשתו של פרנס הקהילה;⁷⁶ šofetessa – כינוי לאישה שחושבת שהיא יודעת הכול, מביעה את דעתה תמיד וחורצת משפט במהירות ועל כל דבר;⁷⁷ khakhamessa – מן העברית חכם, אך בגון משמעות אירוני;⁷⁸ gannavessa = גנבת.⁷⁹

קטגוריות אלה אינן ייחודיות לאיטלקית היהודית של רומא, אלא הן משקפות את דרכי תצורת הנקבה המשותפות לאיטלקית היהודית בכללותה. בצורות הנקבה מן היסודות העבריים התקיימה באיטלקית היהודית מערכת תצורה שאינה נובעת ישירות מן המערכת העברית או מזו האיטלקית, אלא הייתה מיוחדת לה.

לפי התייעוד שבידינו⁸⁰ סיומת -à היא הנדירה מבין שלוש הסיומות באיטלקית היהודית כולה.⁸¹ אין זו סיומת הנקבה האיטלקית, שהיא a בלתי מוטעמת, אלא הסיומת העברית. מכל מקום היא מופיעה באיטלקית היהודית לא רק בצורות הזרות לצורת הנקבה העברית (כגון (šikorà, ñarelà, gevirà), אלא גם בצורות שאינן קיימות בעברית (כגון (mexaperà, zakenà, saxalà, gibenà).

נפוצה ממנה הסיומת -tà: gevirtà, pegertà, ñareltà, mamzertà, poñeltà ועוד. סיומת זו אינה איטלקית, ובאיטלקית היהודית היא משמשת באופן בלעדי במילים המשתייכות למרכיב העברי. היא עוררה תשומת לב יותר משתי הסיומות

73 מילנו 1955, עמ' 237.

74 שם, עמ' 241.

75 שם, עמ' 248.

76 מילנו 1964, עמ' 462 (במילנו 1955, עמ' 251 ב-s אחד: parnassessa).

77 מילנו 1955, עמ' 256; פוונצ'לו 1986, מס' 8, 50; קופצ'ובסקי; אינפורמנטים.

78 מילנו 1955, עמ' 239.

79 מילנו 1964, עמ' 455.

80 כל הדוגמאות המופיעות להלן לקוחות ממאגר היסודות העבריים שאספה פרופ' מריה מודנה. בשל התייעוד הזעום של צורות הנקבה לא הופרדו הדיאלקטים זה מזה, אלא כולם ישמשו כאן כקורפוס אחד. בסעיף זה, המתייחס לווריאציות שונות של האיטלקית היהודית, יתועתקו החי"ת והכ"ף הרפה על ידי הסימן הפונטי [x], שלא כבשאר המאמר.

81 כפי שיובהר בהמשך אין הדבר משקף בהכרח את תפוצתה הממשית של סיומת זו בדיאלקטים השונים.

האחרות, מכיוון שבאופן ברור אינה שייכת למערכת התצורה האיטלקית או לזו העברית. כך מעיר קמאו ש" [...] גזירה [...] בסיומת -tā [היא] הרגל רווח מאוד בלהג העברי-איטלקי של הגטאות שלנו",⁸² ומילנו מציין ש"יהודי רומא היו רגילים לקחת מילים עבריות בזכר, ובלא תשומת לב לתצורת הנקבה בלשון המקורית [=עברית] יצרו צורה מיוחדת ללשונם המדוברת בהוסיפם לה את הסיומת -tā".⁸³

סיומת זו משמשת בצורות הנקבה גם בלשונות יהודים אחרות ובראשן היידיש. סיומת הנקבה השלישית היא -essa, ועל פי התייעוד שבידינו היא הסיומת הנפוצה ביותר באיטלקית היהודית.⁸⁴ באיטלקית יש לסיומת זו גוון של חשיבות, והיא משמשת בעיקר ליצירת מילים המציינות תוארי כבוד או מקצועות.⁸⁵ באיטלקית היהודית רווח שימושה לציון אשתו של בעל תפקיד בקהילה (לעתים בעלת פונקציות משל עצמה), בעלת תואר או מקצוע, אך היא משמשת גם במילים שאינן נכללות בקטגוריות אלו: morenessa (ממורנו = רב של האיטלקית היהודית), moelessa (מן העברית מוהל), judissa, poñelessa, melaxessa, giveressa, zaddikessa, šikoressa, mekalkessa, xarifessa, mešumadessa ועוד.

יחסי התפוצה בין שלוש הסיומות כפי שהם מצטיירים מן התייעוד שבידינו עלולים להיות מטעים. רבים מהעוסקים באיטלקית היהודית ראו כמובן מאליו את השימוש ביסודות עבריים כפשוטם ובצורתם העברית, וטרחו לכלול ברשימותיהם רק שימושים מיוחדים – מעניינים מבחינה סמנטית, פרזיולוגית או מורפולוגית – או כאלו שיש בהם חריגה מן הנהוג בעברית. כך צפוי שצורות נקבה בסיומת -tā ו-essa יירשמו, לעומת צורות נקבה התואמות את המורפולוגיה העברית, שלא יירשמו גם אם שימשו בפועל בדיאלקט.

שאלה נוספת העולה מן העיון בנטיית היסודות העבריים נוגעת למקרים יחידים של שימוש בלתי מובחן בצורות זכר לנקבה. מן החומר של המאה העשרים עולה, כי לפחות בכמה מקרים משמשת בלשונם של יהודי רומא צורת הזכר העברית בהקשר של נקבה: המילה khavere נרשמה במשמעות משרתת,⁸⁶ ואילו המילים שוטה, בהגייה šodè, וממזר, בהגייה manzere, משמשות בלא הבחנה לזכר ולנקבה.⁸⁷ כן

82 קמאו 1909, עמ' 459.

83 מילנו 1964, עמ' 443.

84 איכות התנועה e וקיים או היעדר הכפלת s משתנים מאזור לאזור, בהתאם למערכת הפונטית של הדיאלקט שהצורה משמשת בו.

85 רולפס, § 1124.

86 מפי אינפורמנטים ואצל קאלו, עמ' 57, 60.

87 manzere לנקבה נרשם מפי אינפורמנטים. שימוש šodè לנקבה נרשם מפי אינפורמנטים, והוא מתועד בכתב בהקשר חד-משמעי אצל קאלו, עמ' 53: "è diventata šodè" = היא השתגעה.

נרשמה אצל זנצו⁸⁸ הצורה *zagenne* (העברית זקן) במשמעות זקנה, מכוערת. לנתונים אלה יש להוסיף תופעה שכבר נזכרה – הצורות *khavertà* ו-*manzertà* משמשות ברומא במאה העשרים כשמות עצם מופשטים ("רשעות" ו"סגל המשרתים" בהתאמה), בעוד בעבר הן נרשמו בה (כמו בערים אחרות באיטליה) כצורות נקבה. ניסיון לקבוע האם מדובר בעניין לקסיקלי או בתופעה דקדוקית דורש ביורר נפרד.⁸⁹

2. צורות פועליות

שימוש פועלי ביסודות העבריים מתאפשר באיטלקית היהודית בשתי דרכים: (1) הדרך המורפולוגית של הכנסת היסוד העברי אל תוך מערכת הנטייה של הדיאלקט באמצעות סיומות פועליות; (2) יצירת ביטוי פריפרסטי על ידי הוספת פועל העזר *fare* ליסוד העברי.⁹⁰

2.1 גזירה מורפולוגית

המורפולוגיה האיטלקית מאפשרת גזירת פעלים חדשים על ידי הסימון הפועליות *-are* או *-ire*,⁹¹ כגון *šakhtare* = לשחוט, *lekhtire* = ללכת, המשמשות את יהודי רומא. כן מתבצעת גזירה כזו בדרך של פרסניתזיס (הצטרפות סופית ותחילית לבסיס השמני), כגון *akkhaneffiarsi* = להתחנף, *sbizzuiare* = ללעוג. כאמור, התהליך המורפולוגי של פרסניתזיס אינו נפוץ בגזירת צורות פועל באיטלקית היהודית של רומא, פרט לצורות הפרטיציפ הפועלי בפעלים שאינם מקיימים נטייה מלאה אלא משמשים בזמנים המורכבים בלבד (לעיל §1.1.1). הוספת סיומת פועלית איטלקית ליסוד עברי מפקיעה אותו מן המערכת העברית.

88 זנצו, עמ' 470.

89 סקצוקו, עמ' 118, ובעקבותיה מסריילו, עמ' 69–70, מציינות כי אחת מן התופעות המאפיינות את האיטלקית היהודית של רומא היא היטשטשות הגבולות בין צורות הנקבה לזכר. במיוחד מדובר לדבריהן בשימוש בצורות הנקבה לזכר. שתיהן מסתפקות בהבאת שתי דוגמות (*figlia, monzignora* לזכר), ואינן מתארות את התופעה תיאור של ממש. לא מצאתי אישוש לדבריהן בכל מקום אחר. מכל מקום, הדוגמאות העולות מן המרכיב העברי הן בכיוון ההפוך – שימוש בצורת הזכר לנקבה.

90 השימוש בשתי דרכים אלה ליצירת פעלים מיסודות עבריים אינו ייחודי לאיטלקית היהודית, והוא מופיע גם בלשונות יהודים אחרות.

91 וכן סיומות נדירות יותר, שגזירה באמצעותן לא נרשמה באיטלקית היהודית (ראו רולפס, §§1156–1170).

צורות פועל אלה, שנוצרו בדרך של גזירה מורפולוגית, הן חלק מן המערכת האיטלקית, והן כפופות לכללי הנטייה ולשימושי הזמנים והדרכים של הדיאלקט. הבסיס העברי שאליו נוספים הצורנים האיטלקיים עשוי להיות שם עברי כצורתו, שורש עברי, ובמקרים מספר אף צורת פועל עברית.

2.1.1 הבסיס: צורה שמנית עברית

שם עצם עברי משמש כבסיס לפעלים שלהלן: revakhare = להרוויח, מן העברית רָוַח; gannaviare = לגנוב (מן העברית גָּנַב); ñainare = להסתכל (מן העברית עִיץ); rešudare = להסתלק (מן העברית רְשַׁוּת);⁹² sbizzuiare = ללעוג, לבזות (מן העברית בִּיזוּי); akkalomiarsi = להירדם (מן העברית חָלוּם).⁹³ בצורת הפרטיציפ בלבד מתועדים impakhadito = מבוהל, מן העברית פחד, ו־inzakenito = מי שהזדקן, מן העברית זָקֵן.⁹⁴

הצורה kharpiarsi = להתבייש חריגה. היסוד kherpà המשמש בדיאלקט אינו מסתבר כבסיסה של הצורה, מכיוון שתנועת e אינה הופכת בדיאלקט זה ל־a.⁹⁵ ייתכן שיש כאן השפעה של היידיש, שבה הגויה המילה העברית חרפה xarpe.⁹⁶ נדירה יותר הופעתו של שם תואר עברי כבסיס לצורת פועל חדשה. שם התואר העברי חָנַף משמש כבסיס לפועל akkhaneffiarsi = להתחנף. כן משמשת בפי יהודי רומא צורת הפרטיציפ rakhadišato = מחודש. צורה זו ראויה לציון מיוחד, משום שהיא גזורה מן המילה העברית חָדֵשׁ, שאינה משמשת בספרות העברית המסורתית אלא נוצרה בתקופה המודרנית.⁹⁷

שמות העצם שמהם נגזרו צורות הפועל הללו משמשים באיטלקית היהודית של רומא גם בצורתם העברית, בלא גזירה, פרט ל־kharpiarsi ו־ñainare. הפועל ñainare (בווריאציות דיאלקטליות) נפוץ באיטלקית היהודית בכללותה, והוא גזור

92 למשמעות המילה ראו להלן §2.2.

93 כן מתועדת צורת הפרטיציפ akhalommito = רדום, בסימית הוורבלית -ire (ולא -are).

94 ראו לעיל §1.1.1.

95 מאפיין את הדיאלקט התהליך הפונטי ההפוך: מעתק e < a.

96 ביידיש יש הבדל ברור בין צורתה של המילה כשהיא משוקעת בשפה המדוברת ובין האופן שבו היא נהגית במגבש הקלסי של העברית, xerpa.

97 במילון בן־יהודה מופיעה בשורש ח-ד-ש הפניה לערך "חדיש", אך זה אינו מופיע במקומו. במילונייהם של אבן־שושן וגור אין בערך "חדיש" מובאות מן הספרות. במילון כנעני מופיעות מובאות מנחום סוקולוב ומאיתמר בן־אב"י. במאגר המילון ההיסטורי של האקדמיה ללשון העברית מתועדת המילה במאמר של ביאליק, שפורסם בשנת 1923 (תודתי לדורון רובינשטיין מן האקדמיה ללשון העברית על מידע זה).

מן העברית עין; זו אינה מתועדת כלל ברומא, ובדיאלקטים אחרים של האיטלקית היהודית היא משמשת במשמעות עין הרע. לעומתם אין משמשים בה שמות התואר חנף וחדיש אלא בצורות הגזורות הנזכרות בסעיף זה.⁹⁸

2.1.2 הבסיס: שורש עברי

גזירת צורות פועל משורש עברי מופיעה ברומא בעיקר במקרים שבהם צורה שמנית שהייתה עשויה לשמש בסיס לגזירה אינה מתועדת בדיאלקט: akhlare = לאכול; šakhtare/šattare = לשחוט, וכן המשמעות המטפורית של להרבות במחיר; argare – להרוג, וכן להציק; bakhiare – לבכות, לייבב; daršare = להטיף; kharvare (על פי רוב בצירוף kharvar tañanid) = לשכור את הצום, להתקשות להמשיך את הצום עד תומו, להרגיש בחילה, מן העברית ח-ר-ב. שמות עצם משורשים אלו אינם מתועדים באיטלקית היהודית של רומא, פרט לשוחט ושחיטה.⁹⁹

2.1.3 הבסיס: צורת פועל עברית

נרשמו יסודות בודדים שבבסיסם צורת פועל עברית: gakhiaire/aggakhiaire – מן העברית קח,¹⁰⁰ המשמש בכמה משמעויות: לקחת, לקחת בלי רשות ("לסחוב"), להחביא, להסתכל;¹⁰¹ dabberare – שאף לו כמה משמעויות: לדבר, לדבר בלחש, לקחת, לתת; lekhtire = להסתלק. הצורה natenare = להרכיץ משתייכת אף היא, כפי הנראה, לקטגוריה זו.¹⁰² מקורם של יסודות אלה ברובד של לשון הסתרים. בסוג לשון זה משמשים אמצעים שונים כדי להקשות את ההבנה על מי שאינו בקי בקוד הלשוני הזה. אחד האמצעים הללו הוא השימוש בצורת הציווי העברית במקום זו האיטלקית בשורשים מסוימים. הגזירה מצורת הציווי העברית ברורה במקרים של gakhiaire/aggakhiaire ו-dabberare. הצורה lekhtire היא חלק מן השימוש באיטלקית היהודית בכללותה

98 שמות תואר אלה אינם משמשים גם בדיאלקטים אחרים של האיטלקית היהודית, אך מתגנף מתועדות הצורות khanefud ברומא, בליוורנו ובפיטליאנו ו-khanefone ברומא ובפירנצה.

99 הנטייה הקיימת ברומא לגזירת צורות פועל חדשות משם העצם העברי, ולא מן השורש העברי, בולטת לעומת דיאלקטים אחרים של האיטלקית היהודית, שבהם שורש עברי עשוי לשמש בסיס לצורת הפועל גם במקרים שבהם קיימת בדיאלקט צורה שמנית משורש זה.

100 המעתק [g] < [k] מאפיין את הגיית האיטלקית ברומא.

101 צורת פועל הגזורה מן קח העברי מתועדת גם בליוורנו.

102 מן העברית נתן, במעתק [e] < [a] של הדיאלקט? משמעות הפועל מסתברת כהשמט מן הצירוף לתת מכות.

בפעלים הגזורים מן השורש התנייני ל-כ-ת, וייתכן שהייתה בה השפעה של צורת הציווי העברית לך.

2.2 פועל עזר איטלקי + יסוד עברי

השימוש במבנה הפריפרסטי של פועל עזר + יסוד עברי נפוץ בלשונות היהודים. מבנה זה מאפשר ורבליזציה של יסודות עבריים בלא הזדקקות לגזירה מורפולוגית. באיטלקית היהודית משמש במבנה זה פועל העזר fare. המיעוט היחסי של טקסטים רצופים אינו מאפשר תיעוד מלא של כל הצירופים שמבנה זה משמש בהם. מלשונם של יהודי רומא נרשמו צירופים אלו: fare kippur = לצום את צום יום הכיפורים; ¹⁰³ fare aggadà = לחגוג את ליל הסדר; ¹⁰⁴ fare ñavone = לחטוא; ¹⁰⁵ fare kharatodde = להתחרט, לחזור בו; ¹⁰⁶ fare ñosè šalom = לחזור בו מהבטחה; ¹⁰⁷ fare rešudde = להסתלק; ¹⁰⁸ fare šabbadde = "לעשות שמח"; ¹⁰⁹ fare šekhejanu = להתחיל דבר חדש; ¹¹⁰ fare šefokhe = להקיא; ¹¹¹ fare šammarakoddi = להתחנף; ¹¹² fare khanefudde = להעביר שבע ברכות; ¹¹³ fare barakhù = להיות כפוף. ¹¹⁴ כבסיס לצירוף fare khakkaranza = להתוודע למישהו משמש היסוד khakkaranza, שנוצר באיטלקית היהודית של רומא מן העברית הכרה באמצעות גזירה מורפולוגית שמנית (לעיל §1.1.1).

במרבית המקרים שבהם מופיע בפי יהודי רומא ביטוי פריפרסטי, ולא פועל נטוי, היסוד העברי שאליו מצטרף פועל העזר הוא מתחום הדת. נראה שאפיון סמנטי זה משקף נטייה הקיימת לא רק ברומא, אלא באיטלקית היהודית בכללה. בין כלל

- 103 קאלו, עמ' 34.
 104 דל מונטה 1927, עמ' 127.
 105 קאלו, עמ' 37.
 106 מילנו 1955, עמ' 240; קמאר 1911, עמ' 52.
 107 מילנו 1964, עמ' 462.
 108 מילנו 1955, עמ' 252; סקצוקיו, עמ' 125; פוונצ'לו 1986, מס' 80; זנצו, עמ' 469; קאלו, עמ' 43 – להסתלק, עמ' 29 – למות; אינפורמנטים.
 109 מילנו 1955, עמ' 254; זנצו, עמ' 469.
 110 מילנו 1955, עמ' 253.
 111 שם, עמ' 253; פוונצ'לו 1986, מס' 1; טרציני, עמ' 66; אינפורמנטים.
 112 פוונצ'לו 1988, מס' 132.
 113 קאלו, עמ' 26.
 114 פוונצ'לו 1986, מס' 4.

צורות הפועל שנרשמו בכל הדיאלקטים של האיטלקית היהודית בתקופה המודרנית נמצאו שני פעלים בלבד המשתייכים לתחום הדתי: $\text{šaxtare} = \text{לשחוט}$, $\text{kašerare} = \text{להכשיר}$. לעומת זאת צירופים פריפרסטיים נפוצים בתחום הדת גם בדיאלקטים אחרים, כגון $\text{fare avdalà} = \text{לערוך הברדלה}$, $\text{fare una beraxà} = \text{לברך}$, $\text{fare} = \text{לעלות לתורה בלי לנקוב בסכום התרומה}$, ועוד.

מבחינת משמעותם מתגלה נטייה לשימוש בצירופים מסוג זה במשמעות מושאלת. fare šabbadde רומז לשמחת השבת, fare šekhejanu לנסיבות שבהן נאמר "שהחיינו", fare šefokhe רומז כפי הנראה לא רק למשמעות המילונית של המילה שפוך ולקטע ההגדה הפותח במילים "שפוך חמתך" אלא גם לאכילת היתר בסעודת ליל הסדר, fare barakhù מתבסס על הרכנת הראש המלווה את התפילה ב"ברכו", fare rešudde על הנסיגה לאחור בעת אמירת הרשות, וכו'. גם בעניין זה מצטרפים דיאלקטים אחרים של האיטלקית היהודית למגמה זו. אחדים מן הצירופים שנרשמו ברומא מתועדים גם בערים אחרות, וכן נרשמו בהן ביטויים נוספים מסוג זה, כגון $\text{fare mizmorim} = \text{לדבר בלחש}$, או כגון fare naxamù , שמשמעותו בוונציה להיות כפוף ואילו בפיימונט הוא משמש במשמעות לחזור בו מהבטחה, ואחרים.

קיומו של המבנה המצרף את פועל העזר fare ליסוד מסוים אינו מוציא מכלל אפשרות גזירה מורפולוגית על בסיס אותו יסוד עצמו, אך הדבר נדיר. כך נרשמו $\text{rešudare} = \text{להסתלק לצד}$, fare rešudde , וכן $\text{akkhaneffiarsi} = \text{להתחנף לצד}$ ¹¹⁵. fare khanefudde .

3. השפעת האיטלקית

היסודות העבריים המשמשים בלשונות היהודים מושפעים בתחומים שונים מן המערכת הלשונית שבה הם משולבים, החל בתחום הפונטי וכלה בסמנטיקה ובפרגמטיקה. מידת ההשפעה משתנה מדיאלקט לדיאלקט ומתחום לשוני למשנהו. בדיקת דרכי הגזירה של יסודות חדשים מבסיסים עבריים העלתה, כי בתחום זה השפעת האיטלקית מכרעת. קיימת, כמובן, יצירה עצמאית של צורות חדשות מבסיסים עבריים, אך רבים מן היסודות החדשים הם בבואה סמנטית, ולעתים קרובות גם מורפולוגית, של יסודות איטלקיים. ההשוואה לאיטלקית יכולה להבהיר במקרים רבים את הבחירה בסיומת שמנית ספציפית, את קיומה או היעדרה של

115 על פי עדויות אינפורמנטים בין שתי צורות אלה יש הבדל דק וקשה להגדרה בגון המשמעות, והוא משפיע על נסיבות שימושן.

תחילית, את הבחירה בקבוצת -are או -ire- בצורות פועליות, ומאפיינים מורפולוגיים אחרים. ברבות מן המילים שנידונו במאמר זה ניתן להצביע בביטחון על המילה האיטלקית שעל פיה נוצרו. כאן יובא מבחר דוגמאות, המילה האיטלקית בראש ואחריה המילה שנוצרה על פיה בלשונם של יהודי רומא: *kholente < dolente* = חלוש, סובל מכאבים; *pakhadoso < pauroso* = פחדן; *khennoso < grazioso* = חייני; *piccoletto < ketanetto* = קטן; *akhllone < mangione* = זללן; *assonito < smazzalato* = כיש גדא; *impakhadito < impaurito* = מבוהל; *perditempo* = רדום; *akkalomarsi < addormentarsi* = להירדם; *perdizemanne < baciapile < baciamezuzoddi* = מעשים מתחסדים,¹¹⁶ ועוד, מילים המשקפות כולן בצורה מדויקת את המבנה המורפולוגי ואת משמעות המילה האיטלקית שעל פיה נוצרו.

דוגמאות מסוג זה, וצורות רבות אחרות שבהן מתקיימת חפיפה חלקית בין המילה האיטלקית ליסוד החדש המשמש בדיאלקט, מצביעות על תפקידה המרכזי של האיטלקית בתהליכי היצירה המילונית באיטלקית היהודית. מילים עבריות שימשו בסיס ליצירת יסודות מילוניים חדשים לאו דווקא כפי שנטען, בשל הצורך לייצג "מושגים ורעיונות טיפוסיים לתרבות הייחודית"¹¹⁷ שאותה שימשה האיטלקית היהודית, אלא המקור לתהליכי היצירה המילוניים היה במידה רבה עולם המושגים האיטלקי. הוא זה שיצר במקרים רבים את עצם הצורך בגזירת יסוד חדש מיסוד עברי, והוא זה שהשפיע לא רק על היקף המשמעות של יסוד חדש זה, אלא במקרים רבים אף על דרך הגזירה שנבחרה ליצירתו.

רשימת הקיצורים

- G. Bedarida, *Ebrei di Livorno – tradizioni e gergo*, Firenze 1956 = בדרידה
 D. Bunis, *Lexicon of the Hebrew and Aramaic Elements in Modern Judezmo*, Jerusalem 1993 = בוניס
 S. Debenedetti, "Parole in giudaico-romanesco in una commedia del Bernini", *Lingua Nostra* 31 (1970), pp. 87–89 = דבנדטי
 C. Del Monte, *Sonetti giudaico-romaneschi*, Firenze 1927 = דל מונטה 1927
 C. Del Monte, *Nuovi sonetti giudaico-romaneschi*, Roma = דל מונטה 1933

116 pila הוא אגן המים הקדושים בכנסייה, ר־pile היא צורת הריבוי של המילה.

117 פורטיס וצולי, עמ' 33.

- C. Del Monte, *Sonetti postumi giudaico-romaneschi e = 1955 מונטה דל
romaneschi*, Roma 1955
- M. Dardano, *La formazione delle parole nell'italiano di oggi*, = דרדנו
Roma 1978
- , הרטום = א"ש הרטום, "מבטא העברית אצל יהודי איטליה", לשוננו טו (תש"ז),
עמ' 52–61
- G. Zanazzo, *Tradizioni popolari, usi, costumi e pregiudizi del popolo = נצזו
di Roma*, Torino 1908
- E. Toaff, "Il giudeaico-romanesco: una testimonianza", in T. de = טואף
Mauro (ed.), *Il romanesco ieri e oggi*, Roma 1989, pp. 249–255
- B. Terracini, "Residui di parlate giudeo-italiane raccolte a = טרציני
Pitigliano, Roma e Ferrara", *La rassegna mensile di Israel* 17 (1951),
pp. 3–12, 63–72, 113–121
- L. & G. Lepschy, *La lingua italiana: storia, varietà = לפסקי ולפסקי
dell'uso, grammatica²*, Milano 1994
- M. Mayer-Modena, "'Un Contratto' di Messulam Tedeschi = מודנה 1998
di Verona", in F. Israel, A. M. Rabello & A. M. Somekh (eds.),
Hebraica: miscellanea di studi in onore di Sergio J. Sierra, Torino 1998,
pp. 357–377
- M. Mayer-Modena, "La composante hébraïque dans le = מודנה 1999
judéo-italien de la Renaissance", in S. Morag, M. Bar-Asher & M.
Mayer-Modena (eds.), *Vena Hebraica in Judaeorum Linguis*, Milano
1999, pp. 93–107
- A. Milano, "Vocaboli e espressioni di origine ebraica nel = מילנו 1955
dialetto giudaico-romanesco", in C. Del Monte, *Sonetti postumi
giudaico-romaneschi e romaneschi*, Roma 1955, pp. 236–260
- A. Milano, *Il ghetto di Roma*, Roma 1964 = מילנו 1964
- M. Mancini, "Sulla formazione dell'identità linguistica giudeo- = מנציני
romanesca fra tardo Medioevo e Rinascimento", *RR Roma nel
Rinascimento*, Roma 1993, pp. 53–122
- G. Massariello Merzagora, *Giudeo-italiano: dialetti italiani = מסריילו
parlati dagli ebrei d'Italia [= Profilo dei dialetti italiani 5]*, Pisa 1977
- סאסאקי = צ' סאסאקי, "המרכיב העברי-ארמי בידיש: תורת הצורות ותורת
המשמעות", מסורות ז (תשנ"ג), עמ' 129–144.

- B. Santambrogio, "Il giudeo-italiano nelle fonti esterne: *Li = סנטאמברוג'ו* *Strapazzati di Giovanni Briccio*", *ACME* 50 (1997), 1, pp. 245–258
- L. Scazzocchio Sestieri, "Sulla parlata giudaico-romanesca", = סקצוקיו *Scritti in Memoria di Enzo Sereni*, Milano & Gerusalemme 1970, pp. 101–132
- N. Pavoncello, *Modi di dire ed espressioni dialettali degli = פוונצ'לו* *ebrei di Roma*, n. 1, Roma 1986
- N. Pavoncello, *Modi di dire ed espressioni dialettali degli = פוונצ'לו* *ebrei di Roma*, n. 2, Roma 1988
- U. Fortis, *Il ghetto in scena*, Roma 1989 = פורטיס
- U. Fortis & P. Zolli, *La parlata giudeo-veneziana*, Assisi & = פורטיס וצולי *Roma* 1979
- M. Calò, *Chiacchere alla giudia*, Roma 1990 = קאלו
- L. Cuomo, "Il giudeo-italiano e le vicende linguistiche degli = רואומו" *ebrei d'Italia*", *Italia judaica. atti del I convegno internazionale*, Bari 18–22 maggio 1981, Roma 1983, pp. 427–454
- E. Kopciowski, *L'elemento ebraico nel dialetto giudaico- = קופצ'ובסקי* *romanesco dall'epoca di Del Monte ai nostri giorni*, Università degli Studi di Milano 1976/7 (Tesi di laurea inedita)
- G. Cammeo, "Studj dialettali", *Il vessilo israelitico* 57 = קאמו (1909), pp. 169–170, 214–215, 314–315, 359–361, 459–461, 504–505; 58 (1910), pp. 8–9, 148–149, 403–404, 448–450, 506–507, 543–545; 59 (1911), pp. 25–26, 52–53, 102–104, 143–144
- G. Rohlfs, *Grammatica storica della lingua italiana e dei suoi = רולפס* *dialetti, III: Sintassi e formazione delle parole*, Torino 1969

נספח המילים הנידונות במאמר

בנספח מובאים לפי סדר הא"ב הלטיני היסודות מן האיטלקית היהודית של רומא שיש בהם גזירה על בסיס יסוד עברי. לא הובאו בנספח מילים שבהן משמשים צורנים איטלקיים בנטיית המין והמספר בלבד (1.2.1§§, 1.2.2). בכל צורה מצוין המקור שממנו נרשמה והסעיף שבו היא נידונה במאמר. משמעותן של הצורות מופיעה בטקסט עצמו, וכאן צוינה רק במקרים של הבדל בין המקורות השונים. יש להעיר כי א' מילנו פרסם שני גלוסרים של היסודות העבריים באיטלקית היהודית של רומא (ראה ביבליוגרפיה). שתי הרשימות זהות כמעט לחלוטין זו לזו.

כאן נרשם מראה המקום מן הרשימה המוקדמת, ואילו מראה המקום מן הרשימה המאוחרת הובא רק במקרים שבהם היא נבדלת ממנה. שני גלוסרים אלה וכן מאמריהם של טרצ'יני וקמאו משקפים במובהק את שימושי הדיאלקט במאה ה-19. קאלו, פוונצ'לו וקופצ'ובסקי, וכן הרישום מפי אינפורמנטים, משקפים שימוש חי של הדיאלקט במאה העשרים.

מילנו 1955, עמ' 240.	aggakhiare ראו gakhiare
מילנו 1955, עמ' 236; מילנו 1964, עמ' 448; קאלו, עמ' 63:	(3, 1.1.1§§) akhalommito
.akkasserato	(1.1.1§) akhasserato
מילנו 1955, עמ' 236; טואף, עמ' 251; קאלו, עמ' 42, 53.	(2.1.2§) akhlaré
מילנו 1955, עמ' 236 "שוחד"; מילנו 1964, עמ' 448 "אוכל".	(1.1.1§) akhleccio
מילנו 1955, עמ' 236; סקצוקיו, עמ' 125.	(3, 1.1.1§§) akhlone
קאלו, עמ' 67; קופצ'ובסקי; אינפורמנטים.	(3, 2.1.1§§) akkalomiarsi
מילנו 1955, עמ' 240.	,2.1§§) akkhaneffiarsi
מילנו 1955, עמ' 242; סקצוקיו, עמ' 124; קאלו, עמ' 42:	(2.2, 2.1.1
.akkolaimmato	(1.1.1§) akkholaimato
מילנו 1955, עמ' 236.	(1.1.1§) ammazalato
קופצ'ובסקי.	(1.1.1§) ammazarito
טואף, עמ' 251; קופצ'ובסקי.	(2.1.2§) argare
קופצ'ובסקי.	(1.1.1§) ašekhorato
מילנו 1955, עמ' 248; פוונצ'לו 1988, מס' 198.	(3, 1.1.2§§) baciamezzuzoddi
מילנו 1955, עמ' 237; סקצוקיו, עמ' 124.	(2.1.2§) bakhiare
מילנו 1955, עמ' 237; סקצוקיו, עמ' 124.	(1.1.1§) bakhione
קופצ'ובסקי.	(1.1.1§) barukhetto
מילנו 1955, עמ' 242; פוונצ'לו 1988, מס' 179; אינפורמנטים;	(2.1.3§) dabberare
קופצ'ובסקי רשמה את המילה גם במשמעויות "לקחת",	
"לתת".	
מילנו 1964, עמ' 454.	(2.1.2§) daršare
מילנו 1955, עמ' 243 "לקחת, לקחת בלי רשות"; קופצ'ובסקי	(2.1.3§) aggakhiare/gakhiare
רשמה למילה זו את המשמעויות "לקחת", "להחביא",	
"להסתכל"; אינפורמנטים.	
קופצ'ובסקי.	(1.1.1§) galudiero
מילנו 1955, עמ' 243; אינפורמנטים.	(2.1.1§) gannaviare
מילנו 1955, עמ' 251; סקצוקיו, עמ' 124; פוונצ'לו 1986,	,1.1.1§§) impakhadito
מס' 57.	(3, 2.1.1
מילנו 1955, עמ' 259; סקצוקיו, עמ' 125.	(2.1.1, 1.1.1§§) inzakenito

מילנו 1955, עמ' 245.	(1.1.1§) jafeume
מילנו 1955, 241.	(1.1.1§) ketanello
מילנו 1955, 241.	(3, 1.1.1§§) ketanetto (fare) khakkeranza
מילנו 1955, עמ' 239; קופצ'ובסקי; אינפורמנטים.	(2.2, 1.1.1§§)
מילנו 1955, עמ' 240.	(1.1.1§) khamorcione
מילנו 1955, עמ' 240.	(1.1.1§) khaneffione
מילנו 1955, עמ' 240.	(1.1.1§) kharbanone
מילנו 1955, עמ' 241.	(2.1.2§) kharpiarsi
מילנו 1955, עמ' 241 "להתקשות לסיים את צום יום כיפור, להרגיש בחילה"; פונצ'ילו 1986, מס' 23: kharvā tañanidde "לשבור את הצום".	(2.1.2§) kharvare
מילנו 1955, עמ' 241.	(3, 1.1.1§§) khennoso
טרצ'יני 1951, עמ' 68; קופצ'ובסקי.	(3, 1.1.1§§) kholente
מילנו 1955, עמ' 245; טואף, עמ' 251.	(2.1.3, 2.1§§) lekhtire
מילנו 1964, עמ' 246.	(1.1.2§) malmazzallo
מילנו 1955, עמ' 246; קופצ'ובסקי.	(1.1.2§) malzakhar
מילנו 1955, עמ' 249.	(1.1.1§) misvodiero
מילנו 1955, עמ' 250; קאלו, עמ' 20, 26, 27, 28 ועוד; אינפורמנטים.	(2.1.1§) ñainare
זכר: מילנו 1955, עמ' 250; קאלו, עמ' 36; פונצ'ילו 1988, מס' 120. נקבה: nañarella – קאלו, עמ' 19, 20, 60. ריבוי זכר: nañarelli – קאלו, עמ' 63, אינפורמנטים. ריבוי נקבה: nañarelle – קאלו, עמ' 14, 15.	(1.1.1§) nañarello
קופצ'ובסקי.	(2.1.3§) natenare
מילנו 1955, עמ' 251; פונצ'ילו 1986, מס' 56; אינפורמנטים.	(3, 1.1.1§§) pakhadoso
מילנו 1955, עמ' 251.	(1.1.1§) pakhdante
מילנו 1955, עמ' 251; פונצ'ילו 1988, מס' 197.	(3, 1.1.2§§) perdizemanne
מילנו 1955, עמ' 252; סקצוקיו, עמ' 125; קופצ'ובסקי.	(2.1.1, 1.1.1§§) rakhadišato
מילנו 1955, עמ' 252.	(1.1.1§) rakhsatore
פונצ'ילו 1986, מס' 60.	(1.1.1§) reñavito
אינפורמנטים.	(2.2, 2.1.1§§) rešudare
מילנו 1955, עמ' 252.	(2.1.1§) revakhare
מילנו 1955, עמ' 252; קמאו 1909, עמ' 361; קמאו 1911, עמ' 52.	(1.1.1§) revakhatore
מילנו 1955, עמ' 253.	(1.1.3§) rokhā
טואף, עמ' 251; מילנו 1955, עמ' 256; מילנו 1964, עמ' 466 גם הצורה šattare.	(2.2, 2.1.2, 2.1§§) šakhtare
מילנו 1955, עמ' 253 (בציון "נדיר". צורה זו לא נכללה בגלוסר המאוחר יותר של מילנו).	(1.1.1§) sbzuiuamento

- מילנו 1955, עמ' 253. (2.1.1, 2.1§§) sbizzuiare
 מילנו 1955, עמ' 250, 253 "כיעור"; סקצוקיו 1970, עמ' 125
 (1.1.1§) šekhoranza
 "כיעור" (שם, עמ' 122 šakhoranza); טואף, עמ' 251
 šakhoranza; קופצ'ובסקי "סחורה מאיכות ירודה"; מפי
 אינפורמנטים גם "תקופה רעה".
 מילנו 1955, עמ' 256. (1.1.1§) sidurello
 טרציני, עמ' 68; סקצוקיו, עמ' 127 :skarvastomeco
 (1.1.2§) skharvastomeco
 מילנו 1955, עמ' 257; סקצוקיו, עמ' 12. (3, 1.1.1§§) smazzalato
 אינפורמנטים. (1.1.1§) šutafanza